

بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

اسماعیل عبدالهی^۱، احمد میرزایی^۲، علی محمدی تبار^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۶/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۸/۱۴

چکیده

زمینه و هدف: قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح در سال ۱۳۹۳ به تصویب رسید و در سال اجرایی گردید، نیاز به تغییر ماهیت صلاحیت ذاتی در قانون جدید آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و همچنین سردرگمی مراجع قضایی برای رفتار دقیق تقنینی بر مبنای قانون جدید سبب شد تا این پژوهش با هدف بررسی وضعیت صلاحیت ذاتی در قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و با روش توصیفی-تحلیلی به رشته تحریر در آید.

روش تحقیق: این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و روش گردآوری اطلاعات از طریق فیش برداری، و جمع‌آوری اطلاعات کتب، رساله‌ها و تحقیقات موجود بوده است.

نتایج و یافته‌های تحقیق: از نتایج این تحقیق ساختار و صلاحیت دادگاه‌های نظامی به‌عنوان مرجع اختصاصی رسیدگی به جرایم نظامیان، در قانون آیین دادرسی کیفری جدید تعیین نشده است بلکه در طرحی به نام «آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی» سازمان و تشکیلات و صلاحیت این دادگاه‌ها مشخص شده است. ملاک اصلی در مجموع باید گفت رویکرد مقنن در تصویب قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی، بر یکپارچه‌سازی مراجع قضایی نظامی بوده است. تأسیس دادگاه‌های نظامی یک و دو، دادسرا و دادگاه‌های تجدیدنظر زمان جنگ از جمله دستاوردهای ساختار جدید محاکم قضایی

^۱ - دانشیار دانشگاه آزاد بوشهر dr.abdollahi1349@yahoo.com

^۲ - استادیار گروه حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد بوشهر dr.mirzaee@yahoo.com

^۳ - کارشناس ارشد حقوق جزا ali_mohammaditabar@yahoo.com

نیروهای مسلح می‌باشد. مهمترین مصداق صلاحیتی دادگاه نظامی ارتکاب جرم توسط شخص نظامی به تناسب و در ارتباط با شغل و اعمال آن می‌باشد.

واژگان کلیدی: صلاحیت، اصول حاکم بر صلاحیت، صلاحیت ذاتی، داسرا و دادگاه نظامی

مقدمه

اهمیت آیین دادرسی در اجرای هر چه بهتر عدالت و رعایت و حفظ حقوق و آزادی‌های شهروندان در هر مرحله‌ای امری است که به نظر نمی‌رسد شک و شبهه‌ای در آن وجود داشته باشد. چرا که بر اساس چنین آیینی وظایف و اختیارات مقامات قضایی و ضابطین دادگستری در رعایت حقوق متهم و بزه‌دیده و جامعه و صلاحیت دادگاه‌ها احصاء شده و هر یک از متهم و بزه‌دیده و قضات از حقوق و تکالیف خود مطلع خواهند شد. بنابراین نه حقوق فرد تضییع خواهد شد و نه حقوق جامعه. چنانچه افراط و تفریط در امر قانون‌گذاری اتفاق بیفتد از یک طرف منجر به خدشه‌دار شدن آزادی‌ها و حقوق شهروندان و از طرف دیگر به خطر افتادن منافع جامعه خواهد شد. (خواجه نوری؛ ۱۳۹۰، ۴۳)

یکی از مباحث بسیار مهم آیین دادرسی کیفری مبحث صلاحیت دادگاه است. مقررات مربوط به صلاحیت دادگاه‌ها در جهت اعمال صحیح‌تر عدالت قضایی وضع شده است و در امور کیفری عدم رعایت قواعد و مقررات راجع به صلاحیت حتی با توافق اصحاب دعوی جایز دانسته نشده است و دادگاه‌ها قبل از شروع به رسیدگی به دعوی باید صلاحیت خود را بررسی کنند و آن را احراز کنند. بر اساس ماده ۲۹۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ دادگاه‌های کیفری به دادگاه کیفری یک، کیفری دو، انقلاب، اطفال و نوجوانان و دادگاه‌های نظامی تقسیم شده‌اند که برای هر یک از دادگاه‌ها، صلاحیت رسیدگی به جرایم خاصی پیش‌بینی شده است. (الهام؛ ۱۳۹۰، ۲۱۰)

اما صلاحیت دادگاه‌های نظامی به‌عنوان مرجع اختصاصی رسیدگی به جرایم نظامیان، در این قانون تعیین نشده بلکه در طرحی به نام «آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی» سازمان و تشکیلات و صلاحیت این دادگاه‌ها مشخص شده است. اصل یکصد و هفتاد و دو قانون اساسی

..... بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

مرجعی اختصاصی جهت رسیدگی به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی یا انتظامی اعضاء ارتش، ژاندارمری، شهربانی و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی پیش‌بینی کرده و جرایم عمومی و جرایمی را که نیروهای مسلح در مقام ضابط دادگستری مرتکب می‌شوند استثناء نموده است. در ایران هرچند که ایجاد محاکم نظامی طبق قوانین مخصوص در اصل ۸۷ متمم قانون اساسی سال ۱۲۷۶ ه.ق پیش‌بینی شده بود ولی در عمل تا قبل از کودتای سال ۱۲۹۹ ه.ش تشکیلات خاصی به‌منظور رسیدگی به جرایم نظامیان وجود نداشت. در این خصوص آنها با سایر مردم تفاوتی نداشتند. تنها در واحدهای قزاق قسمتی تحت عنوان محاکمات عسکریه وجود داشته و به جرایم خاص افراد قزاق رسیدگی می‌کرده است. محاکمات عسکریه در آن زمان نظم و نظام خاصی نداشتند و پس از متحدالشکل شدن قوای قزاق و ژاندارم و ایجاد ارتش نوین نیز این محاکمات در قسمت آجودانی پادگان‌های نظامی ادامه داشته است. در سال ۱۳۰۱ شمسی قانون جزای نظامی و قانون محاکمات نظامی تنظیم و موقتاً به مرحله اجرا درآمد. در این قوانین ترتیبات مربوط به درجات نظامی مورد توجه قرار نگرفته بود. (مومن زادگان؛ ۱۳۸۹، ۵۱)

در سال ۱۳۰۲ شمسی قانونی به نام قانون تشکیلات محاکم نظامی تنظیم شد که در آن رعایت سلسله مراتب نظامی مورد توجه قرار گرفته بود. این قوانین تا سال ۱۳۰۷ شمسی ملاک عمل محاکم نظامی بود به فرماندهان نظامی در امر تعقیب یا موقوف ماندن تعقیب نظامیان متخلف اختیارات زیادی داده بود و آنها می‌توانستند اجرای احکام محاکم را به تاخیر انداخته و عملاً از اجرای آنها جلوگیری به عمل آورند. به علت نواقص زیادی که قانون مذکور داشت قانون دیگری با استفاده از قانون محاکمات نظامی فرانسه، تنظیم و در تیر ماه ۱۳۰۷ شمسی به تصویب کمیسیون عدلیه مجلس شورای ملی رسید و به مرحله اجرا گذاشته شد. (جعفر لنگرودی؛ ۱۳۸۱؛ ۶۳)

این قانون نیز در امر تعقیب و محاکمه مجرمین و اجرای احکام محاکم، اختیارات زیادی به فرماندهان می‌داد و رعایت سلسله مراتب و درجات نظامی در آن مورد توجه قرار گرفته بود. با توجه به نواقص قانون محاکمات نظامی سال ۱۳۰۷ قانون دیگری در سال ۱۳۱۸ به تصویب مجلس شورای ملی رسید. قانون فوق با اصلاحات مختصری که در آن به عمل آمد از سال ۱۳۱۹ تا ۱۳۵۷ ملاک عمل محاکم نظامی بود. قانون دادرسی و کیفر ارتش مصوب ۱۳۱۸ بزه‌های منتسب به نظامیان را در صلاحیت

دادگاه ارتش قرار داده بود که هم جرایم خاص نظامیان را در بر می‌گرفت هم جرایم عمومی خارج از خدمت آن‌ها را در این قانون دامنه‌ی صلاحیت فراتر از حوزه‌ی نظامیان رفته و شامل تعرض اشخاص عادی به نظامیان نیز می‌شود. به مرور زمان گسترش دامنه‌ی صلاحیت‌این قانون و ساختار سازمان دادرسی نیروهای مسلح تهدیدی جدی علیه حقوق و آزادی‌های فردی به شمار می‌رفت. همچنین به تدریج به موجب قوانین خاص بر صلاحیت این مرجع افزوده شد و به این ترتیب علاوه بر جرایم منتسب به نظامیان، رسیدگی به جرایم تحریک به جنایت، قاچاق مواد مخدر، سرقت مسلحانه، قاچاق سلاح و مهمات و جرایم دیگر در صلاحیت اداره دادرسی ارتش قرار گرفت. با پیروزی انقلاب اسلامی اعاده صلاحیت مراجع عام دادگستری و محدودیت صلاحیت دادگاه‌های نظامی از اولویت‌های احیای عدالت قضایی محسوب می‌شد. (خالقی؛ ۱۳۹۵: ۵۳)

موج تغییراتی که بعد از انقلاب، ارگان‌ها و نهادهای دولتی را در نور دید به دادگاه‌ها و مراجع دادگستری نیز سرایت کرد. در خصوص محاکم نظامی با توجه به خاطرات ناخوشایندی که مردم و مسوولین نظام از عملکرد این محاکم در تحکیم رژیم گذشته و محاکمات فرمایشی انقلابیون داشتند، سعی کردند تا حتی‌الامکان از قدرت و صلاحیت محاکم مذکور بکاهند. قانونگذار بعد از انقلاب و بعد از تصویب اصل ۱۷۲ قانون اساسی موفق به تحدید حدود صلاحیت محاکم نظامی شد. بر اساس "قانون دادرسی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران" مصوب ۱۳۶۴ سازمان قضایی ارتش و دادسراها و دادگاه‌های انقلاب اسلامی ارتش و دادگاه‌ها و دادسرای انقلاب اسلامی و عمومی سپاه پاسداران در یکدیگر ادغام و سازمان قضایی نیروهای مسلح که مرکب از دادگاه‌ها و دادسرا است صلاحیت رسیدگی به جرایم خاص نظامی و انتظامی کلیه افراد نیروهای مسلح را به دست آورد. همچنین بر اساس "قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح" مصوب ۱۳۸۲، رسیدگی به جرایم خاص نظامی و انتظامی افراد نظامی را در صلاحیت دادگاه‌های نظامی قرار داده است. در سال ۱۳۹۱ طرحی در دستور کار مجلس شورای اسلامی قرار گرفت و در کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس به تصویب رسید به نام "طرح آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی" که تشکیلات و صلاحیت‌های جدیدی را برای دادگاه‌های نظامی پیش‌بینی کرده است، این طرح با ایراداتی که بعداً از طرف شورای نگهبان به آن گرفته شد به مجلس مسترد شد. بر اساس این طرح، دادگاه‌های جدیدی مانند نظامی دو، یک و تجدیدنظر زمان جنگ پیش‌بینی شده است. تشخیص زمان جنگ بر عهده‌ی رییس سازمان قضایی است و دادگاه‌های

----- بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

نظامی در زمان جنگ و با پیشنهاد رییس سازمان قضایی و با تصویب رییس قوه قضاییه تشکیل می‌شوند. ولی تشخیص درست زمان جنگ و اینکه چه شرایطی شرایط جنگی است مشخص نشده است. (مومن زادگان؛ ۱۳۸۹، ۸۷)

مضافاً اینکه جرایمی که توسط غیرنظامیان علیه امنیت داخلی و خارجی در زمان جنگ و جرایم مربوط به امور جنگی مرتبط با اقدامات عملیاتی گرچه محل وقوع آن خارج از مناطق عملیاتی باشد، ارتکاب یابد در صلاحیت دادگاه نظامی زمان جنگ خواهد بود. اما صلاحیت‌های دادگاه نظامی بر خلاف آنچه در اصل ۱۷۲ قانون اساسی آمده محدود به جرایم خاص نظامی و انتظامی نیست و از آن فراتر رفته است. در مورد دادگاه نظامی زمان جنگ، باید گفت که این طرح، رسیدگی به کلیه جرایم نظامیان را در صلاحیت آن دادگاه قرار داده است. (اسکندری، ۱۳۹۵: ۶۴)

در طرح مذکور صلاحیت‌های سازمان قضایی در امر رسیدگی به جرایم این چنین است: جدای از جرایم خاص نظامی و انتظامی، جرایم حین خدمت کارکنان نظامی، جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی در زمان خدمت و پس از خاتمه خدمت تا پنج سال، کلیه جرایم اعضای نیروهای مسلح با جایگاه ۱۹ و بالاتر از آن به استثنای جرایم علیه حقوق و تکالیف خانواده، کلیه جرایم مواد مخدر اعضای نیروهای مسلح، جرایم کارکنان وزارت اطلاعات در صورتی که با وظایف خاص آنان یا اطلاعات طبقه‌بندی شده مرتبط باشد، جرایمی که حین تحقیق و رسیدگی به جرایم خاص نظامی یا انتظامی متهم از او کشف شود، جرایم اسرای ایرانی عضو نیروهای مسلح حین اسارت و جرایم اسرای بیگانه در مدت اسارت آنان در ایران و جرایمی که رسیدگی به آنها به موجب سایر قوانین سازمان قضایی باشد. و مواردی دیگر که حاکی از افزایش صلاحیت مراجع قضایی نظامی در طرح مذکور است. همین فهرست کوتاه از صلاحیت سازمان قضایی نشان می‌دهد که در برخی موارد، صلاحیت سازمان مذکور فراتر از آن چیزی پیش‌بینی شده که در قانون اساسی مقرر شده است. بنابراین آنچه در این تحقیق مد نظر است تحلیل این صلاحیت‌ها و بیان نکات مثبت و منفی و مغایرت برخی موارد مذکور در طرح با قانون اساسی است. (مومن زادگان؛ ۱۳۸۹، ۴۵)

اهمیت و ضرورت : قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح در سال ۱۳۹۳ به تصویب رسید و در سال اجرایی گردید فاصله کوتاه میان تصویب و اجرایی شدن این قانون مجال لازم را از محققین و

اساتید توانمند در این زمینه برای توسعه بار حقوقی در این راستا گرفته و لذا تاکنون اثر درخور و شایسته‌ای در این زمینه به ثبت نرسیده است این در حالی است که فقدان منابع حقوقی در شرح این قانون جدید خود می‌تواند معضلات زیادی را به همراه داشته باشد. نیاز به این مهم و مخصوصاً تغییر ماهیت صلاحیت ذاتی در قانون جدید این دادرسی جرایم نیروهای مسلح و همچنین سردرگمی مراجع قضایی برای رفتار دقیق تقنینی بر مبنای قانون جدید سبب شد تا نگارنده سعی نماید با گردآوری اثر حاضر گام کوچکی در راه از بین بردن تشتت آراء قضایی برداشته و سبب شود در بدو امر اجرا شدن این قانون از بسیاری از مسایل که از جمله آنها می‌تواند اطلاع دادرسی باشد جلوگیری بعمل آورد.

اهداف تحقیق:

هدف اصلی

۱- وضعیت صلاحیت ذاتی در قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح چگونه است؟

۲- مصادیق صلاحیت ذاتی در قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح چیست؟

اهداف فرعی

وجوه تمایز صلاحیت ذاتی در قانون جدید و قدیم چگونه است؟

فرضیه های تحقیق:

فرضیه اصلی

۱- به نظر می‌رسد صلاحیت ذاتی در قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح در پاره‌ای از جرایم به صورت معلق می‌باشد زیرا تصریح ماده ۵۸۱ بر دامن‌های از صلاحیت است که خود محل بحث جدی است همچنین دامنه صلاحیت دادگاه‌های نظامی در زمان جنگ (ماده ۵۹۲) نیز به دلیل عدم سابقه تقنینی محل تردید می‌باشد خصوصاً که از بیان مقنن در مواد مختلف برمی‌آید که در زمان جنگ هر دو دادگاه نظامی و دادگاه نظامی زمان جنگ برقرار می‌باشند.

----- بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

۲- ظاهراً از جمله مصادیق صلاحیت ذاتی که در قانون جدید بدان به صورت ضمنی تصریح شده است قابلیت رسیدگی به جرایم اطفال در دادگاه‌های نظامی می‌باشد! بنظر باقی مصادیق نیز همان است که در قانون قدیم مورد تبعیت بوده است.

فرضیه‌های فرعی

۱- به نظر می‌رسد که قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح از نظر گسترش دامنه صلاحیت ذاتی نسبت به قانون قدیم رشد چشمگیری داشته است

✓

✓ تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرها:

✓ مفاهیم

✓ مراجع قضایی در حقوق ایران

از منظر حقوقی اساسی شناخت مرجع قضایی به ما کمک می‌کند تا رابطه ی قوای حاکم با شناخت کارکرد هر یک تبیین شود؛ به بیان دیگر، این اختلاف فقط در خصوص روابط دو قوه ی مجریه و قضاییه قابل تحقق است؛ چون هر دو مجری قانون هستند. از این رو، برای اجرای صحیح اصل تفکیک قوا و جلوگیری از تداخل وظایف قوای قضاییه و مجریه به عنوان دو قوه ی مجری، وقتی قانونی وضع می‌شود، باید دست کم کارکرد قضایی را از کارکرد اجرایی- اداری تمیز داد. تبعاً در حقوق اداری معیارهای تشخیص اعمال قضایی می‌تواند برای تمایز اعمال اداری از اعمال قضایی مستمسک قرار گیرد. (آقایی، ۱۳۸۶، ۲۸۱)

در حقوق خصوصی نیز نویسندگان با این مطالعات به دنبال حل مسأله‌ی شناسایی امور ترافعی و حسبی هستند؛ اگر چه بحث تنها به این دو امر محدود نمی‌شود. این مفهوم تنها از منظر حقوق دادرسی ملی دارای اهمیت انقلاب اسلامی مردم ایران در ۲۲ بهمن ماه ۱۳۵۷ به پیروزی رسید. دادگستری از تشکیلاتی بود که از سایر ارگان‌ها بیشتر مورد انتقاد قرار گرفت. ادعای نبودن موازین شرعی در دادگاه‌ها از عمده ترین انتقادات بودهمین طور شیوه رسیدگی و صدور حکم، اما نهایتاً دادگاه

های ایران بعد از انقلاب تغییرات زیادی کردن و هم اکنون به شرح زیر در ایران وجود دارند و عمل می کنند. (صفایی، ۱۳۹۲، ۲۱۷).

در واقع شغل قضاوت از شغل های پر مسئولیت و در صلاحیت مجتهدین اسلامی قرار دارد. اما معمولاً مجتهدین از پرداختن به این حرفه خوداری می کنند و همین طور به دلیل تخصصی شدن بسیاری از مشاغل و حرفه ها دادگاه های ایران به دو دسته کلی تقسیم شده اند: ۱- مراجع عمومی ۲- مراجع اختصاصی

الف- مراجع عمومی: این مراجع خود به چند دسته تقسیم میشوند که عبارتند از:

۱- دادگاه های نخستین ۲- دادگاه های تجدید نظر ۳- دیوان عالی کشور

دادگاه های فوق به دو دسته حقوقی و کیفری تقسیم می شوند. و هر کدام دارای صلاحیت برای رسیدگی در دعاوی حقوقی و کیفری عمومی می باشند. (ولیدی، ۱۳۹۳، ۱۱۳).

ب- مراجع اختصاصی

این مراجع نیز با توجه به شخصیت افراد و حرفه ی آنها تاسیس شده اند که عبارتند از: ۱- حقوقی ۲- کیفری

الف- مراجع اختصاصی حقوقی، مراجعی اند که نصب و عزل قضات آن، در صلاحیت قوه قضاییه باشد. عبارتند از:

۱- شورای حل اختلاف ۲- مراجع پیش بینی شده در قانون کار ۳- مراجع ثبتی

ب- کیفری، مراجعی اند که تنها صلاحیت رسیدگی به اموری را دارند که مقنن برای آنها مشخص

کرده است. عبارتند از:

۱- دادگاه نظامی ۲- دادگاه انقلاب ۳- دادگاه ویژه روحانیت ۴- دادگاه عالی انتظامی قضات.

----- بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

دادگاه نظامی

سازماندهی محاکم نظامی اغلب بر پایه این تفکر است که رسیدگی به جرایم نظامی و یا نظامیان ایجاب می نماید کهقضات محاکم در این خصوص، دارای اطلاعات لازم بوده و این جرایم باید با آیین دادرسی ویژه ای مورد رسیدگی قرارگیرد. در حال حاضر نیز دادگاه‌های نظامی در ایران، رسیدگی به جرایم زیر را عهده دار بوده و به دادگاه نظامی یک و دو تقسیم می شود. (قربانی، ۱۳۹۳، ۳).

دادگاه‌های نظامی به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی اشخاص زیر رسیدگی می کند:

- ۱) کلیه کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران و سازمان های وابسته به آن
- ۲) کلیه کارکنان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و سازمان های وابسته و اعضای بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- ۳) کلیه کارکنان وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و سازمان های وابسته به آن
- ۴) کلیه کارکنان وظیفه از تاریخ شروع به خدمت تا پایان
- ۵) کلیه کارکنان مشمول قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹/۴/۲۷
- ۶) محصلان مراکز نظامی و انتظامی در داخل و خارج از کشور و نیز مراکز آموزش وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح
- ۷) کلیه کسانی که به طور موقت در خدمت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران باشند. (قماش، ۱۳۹۳، ۳۱)

دادگاه انقلاب

دادگاه انقلاب اسلامی که در تاریخ ۵ اسفند ۱۳۵۷ با حکم بنیانگذار انقلاب اسلامی ، امام خمینی (ره) تشکیل شد ، پس از تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از دادگاه‌های بدنه دادگستری جمهوری اسلامی درآمد که دارای صلاحیت ذاتی نسبت به دیگر دادگاه های دادگستری

است. هم چنین دادگاه انقلاب اسلامی یک دادگاه اختصاصی است زیرا به موجب قانون، فقط صلاحیت رسیدگی به جرایم خاصی را دارد و در هیچ صورتی نمی‌تواند به جرایم دیگری خارج از چهارچوب تعیین شده در قانون رسیدگی نماید. تفاوت دادگاه اختصاصی با دادگاه تخصصی در این نکته است که دادگاه تخصصی در حقیقت یکی از شعب دادگاه عمومی است که به نوع خاصی از جرایم یا دعاوی رسیدگی می‌کند.

دادگاه ویژه روحانیت

دادگاه ویژه روحانیت نهادی است که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به فرمان امام خمینی (ره)، تشکیل شد. هسته اولیه آن در اوایل سال ۱۳۵۹ به‌عنوان بخشی از دادگاه انقلاب قم، تشکیل شده بود. هدف از تشکیل آن جلوگیری از نفوذ افراد منحرف و تبه‌کار در حوزه‌های علمیه و مجازات روحانیون متخلف است.

صلاحیت

براساس اصول حاکم بر دادرسی‌های کیفری، رسیدگی به جرایم ارتكابی در دادگاه‌های عمومی انجام می‌شود اما این اصل نیز همچون هر اصل حقوقی دیگر، استثنای پذیر است و گاه قوانین مرتبط با حقوق جزای شکلی، برخی از دادگاه‌های اختصاصی را نیز پیش‌بینی نموده‌اند که تنها رسیدگی به برخی جرایم خاص را بر عهده دارند و این جرایم خاص توسط قانون مورد پیش‌بینی و احصا قرار گرفته‌اند.

مفهوم شناسی صلاحیت

صلاحیت کیفری عبارت از شایستگی و اختیاری است که به موجب قانون جهت رسیدگی به امور کیفری به مرجع جزایی واگذار شده است. طبق اصل قانون‌مندی حقوق کیفری مرجع رسیدگی به جرایمی را دارد که قبلاً توسط قانون‌گذار بیان شده باشد. به اعتقاد حقوق دانان و متخصصان

صلاحیت ذاتی

----- بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

از نظر تئوری های آیین دادرسی کیفری نوع جرم، مشخص کننده صلاحیت ذاتی مراجع کیفری به شمار می‌رود، یعنی: صلاحیت ذاتی براساس جرم ارتكابی است. موارد عدم صلاحیت ذاتی یک دادگاه نسبت به دادگاه دیگر به شرح ذیل می‌باشد:

۱- عدم صلاحیت دادگاه‌های عمومی نسبت به جرایمی که در صلاحیت دادگاه‌های اختصاصی است.

۲- عدم صلاحیت دادگاه‌های اختصاصی نسبت به جرایمی که در صلاحیت دادگاه‌های عمومی است.

۳- عدم صلاحیت دادگاه‌های پایین تر نسبت به جرایمی که در صلاحیت دادگاه‌های بالاتر است.

۴- عدم صلاحیت دادگاه‌های حقوقی نسبت به دادگاه های کیفری و بالعکس.

صلاحیت محلی

این صلاحیت به اعتبار محل وقوع جرم یا موقعیت شخص مرتکب می‌باشد؛ در واقع وقتی که برحسب نوع جرم، صلاحیت ذاتی دادگاه کیفری تعیین و مشخص شد، این سؤال پیش می‌آید که در بین دادگاه‌های متعددی که صلاحیت ذاتی دارند، کدام یک صلاحیت و شایستگی برای رسیدگی به جرم ارتكابی را دارا می‌باشد.

صلاحیت شخصی

صلاحیت شخصی براساس ویژگی شخص مرتکب جرم است یعنی؛ گاهی صلاحیت مرجع کیفری به اعتبار سمت اداری - اجتماعی و یا وضعیت خاص شخص مرتکب، تعیین و مشخص می‌گردد. در واقع باید این شایستگی را استثنایی بر قواعد کلی صلاحیت محلی دانست

جرایم نظامی^۱ و دادسرای نظام

جرایم نظامی

^۱ - military crimes

جرایم نظامی عبارت است از قصور نظامیان در حفظ انضباط و تخلف از وظایف که به مناسبت شغل به آن‌ها محول شده است.

امنیت ملی و نظم عمومی، بستر آرامش جامعه و همه فعالیت‌های اجتماعی انسان است. دولت‌ها به منظور برقراری امنیت اجتماعی و نگرهبانی از نظم عمومی، نیروهای نظامی و انتظامی مسلح و متعهدی را آماده می‌کنند که آراسته به نظم و انضباط خاصی هستند، زیرا عقیده دارند نیروی منظم و منضبط است که می‌تواند از استقلال و امنیت ملی در برابر دولت‌های متجاوز دفاع کند و نظم داخلی جامعه را برقرار سازد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مأموریت پاسداری از تمامیت ارضی کشور و نگرهبانی از انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن و نظم عمومی را بر عهده نیروهای مسلح نهاده است. (اصل ۱۵۰ ق.ا)

ضابطه تشخیص جرایم نظامی

هر چند در بسیاری از موارد، جرم نظامی از جرم عادی قابل تفکیک است مثل فرار نظامیان یا شورش و تمرد آنان؛ اما در تمام موارد، این‌گونه نیست چرا که درباره نظامی بودن برخی جرایم عمومی که نظامیان هم ممکن است به ارتکاب آن متهم شوند، تردید وجود دارد. به عنوان مثال اگر فردی از نیروهای مسلح داخل پادگان، مواد مخدر استعمال نماید یا اهانت کند یا دیگری را به قتل برساند در حالی که در حال استراحت بوده و نه در حال انجام خدمات نظامی، آیا جرم وی نظامی است یا جرم عمومی.

اصولا جرایمی که یک نظامی مرتکب می‌شود دو گونه است:

۱- جرایم صرف نظامی؛ جرایمی است که فقط نظامیان قادر به ارتکاب آن هستند و ارتکاب آن از سوی غیر نظامیان ممکن نیست و چه بسا در صورت ارتکاب آن از سوی فرد غیر نظامی، هیچ‌گونه مسؤولیت کیفری در بر نداشته باشد مانند خوابیدن حین نگرهبانی، ترک پست و ...

۲- جرایمی که نظامیان و غیر نظامیان هر دو قادر به ارتکاب آن هستند مانند خریداری اسلحه یا مخفی کردن آن، ارتشاء و ...

----- بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

جرایم نظامی همان جرایم صرف نظامی هستند که در دسته اول قرار می‌گیرند.

بنابراین ملاک و معیار تشخیص جرایم نظامی، اولاً شخصیت مرتکب جرم است که باید از عضو نیروهای مسلح بوده باشد و ثانیاً طبیعت جرم است که باید در ارتباط با وظایف و مسؤولیت‌های خاص نظامی و انتظامی خود مبادرت به ارتکاب جرم نماید.

مراجع قضایی نظامی

یکی از مراجع دادگستری و منفک از نیروهای مسلح، واز مراجع خاص قضائی، سازمان قضائی نیروهای مسلح می باشد که به جرائم خاص نظامیان رسیدگی می نماید. ریاست سازمان قضائی به عهده رئیس شعبه اول نظامی ۱ مرکز می باشد و عنداللزوم می تواند دارای یک یا دو معاون باشد.

درمعیّت دادگاه‌های نظامی دادسرای نظامی قرارداد که از دادستان و تعدادی دادیار و بازپرس تشکیل می گردد. وظائف و اختیار دادستان و دادیاران و بازپرسان نظامی، تعقیب و تحقیقات از متهم نظامی برابر قانون آئین دادرسی نیروهای مسلح می باشد.

پس از صدور قرار نهایی توسط دادیار یا بازپرس نظامی، براساس کیفرخواست صادره توسط دادستان نظامی، پرونده کیفری با توجه به حدود و صلاحیت دادگاه‌های نظامی یک و دو (حسب مورد) به دادگاه‌های مذکور ارسال می گردد.

دادگاه‌های نظامی

«برای رسیدگی به جرائم مربوط به وظائف خاص نظامی یا انتظامی اعضای ارتش، ژاندارمری، شهربانی و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، محاکم نظامی مطابق قانون تشکیل می گردد ولی به جرائم عمومی آنان و جرائمی که در مقام ضابط دادگستری مرتکب شوند، در محاکم عمومی رسیدگی می شود. دادستان و دادگاه‌های نظامی بخشی از قوه قضائیه کشور و مشمول اصول مربوط به این قوه هستند» (

اصل ۱۷۲ قانون اساسی)

حدود صلاحیت دادگاه نظامی ۲

رسیدگی به کلیه جرائم ارتكابی توسط نظامیان به جز مواردی که در صلاحیت اختصاصی دادگاه نظامی ۱ می باشد، توسط دادگاه نظامی ۲ صورت می گیرد. کلیه آرا صادره از دادگاه نظامی ۲ قابل تجدیدنظر در دادگاه نظامی یک می باشد.

حدود صلاحیت دادگاه نظامی یک

مرجع نخستین رسیدگی به جرائم مهم و همچنین مرجع تجدید نظر احکام صادره از دادگاه نظامی ۲، دادگاه نظامی ۱ می باشد، که از یک رئیس یا عضو علی البدل و یک نفر مشاور تشکیل می گردد، قبل از صدور حکم، مشاور می بایست پرونده را دقیقاً مطالعه و نظریه مشورتی خود را مستدلاً بیان نماید، سپس رئیس دادگاه نظامی ۱ مبادرت به صدور حکم می نماید. کلیه احکام صادره از دادگاه نظامی ۱ قابل تجدیدنظر در دیوانعالی کشور می باشد و احکام صادره در مقام مرجع تجدید نظر کننده در احکام دادگاه نظامی ۱ قطعی است.

✓ دادرهای نظامی

ساختار مراجع قضایی نظامی در قانون دادرسی و کیفر ارتش متشکل از دادسرا و دادگاه می باشد

✓ الف: دادسرا

✓ ۱- اداره دادستانی ارتش

مطابق با ماده ۵ قانون دادرسی و کیفر ارتش: «دادستانی ارتش تشکیل می شود از یک نفر دادستان ارتش و یک نفر معاون و برحسب مقتضیات و احتیاجات چند نفر دادستان و بازپرس و به قدر ضرورت کارمندان دفتری.»

..... بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

✓ ۲- بازپرسی

یکی دیگر از نهادهای دادرسی نظامی در قانون دادرسی و کیفر ارتش، نهاد بازپرسی بود. نهاد بازپرسی در قانون دادرسی و کیفر ارتش، نهادی است که وظیفه تحقیق در خصوص جرایم را بر عهده دارد. «بازپرس‌هایی که مأمور رسیدگی می‌شوند برای کشف حقیقت هر نوع اقدامی را که لازم می‌دانند به عمل آورده و می‌توانند مستقیماً به اداره یا قسمتی که شخص مظنون یا متهم در آنجا خدمت می‌نماید و یا ادارات و قسمت‌های دیگر مراجعه کرده و هر نوع برگ‌ها و دفاتر و اسنادی را که می‌خواهند معاینه و قسمت‌های لازم را استخراج نموده و هر قسم اطلاعی را که برای روشن شدن قضیه لازم باشد به دست بیاورند هر گاه اتفاقاً نوشته‌ها و مدارک و اطلاعاتی که از لحاظ کشف بزه مورد درخواست بازپرس است کلاً یا بعضاً مربوط به اسرار سیاسی یا نظامی باشد بایستی قبلاً مراتب به استحضار مقامات مربوطه رسیده و پس از کسب اجازه اقدام شود.»

دادگاه‌های نظامی

اقسام دادگاه‌های نظامی مطابق با ماده نخست قانون دادرسی و کیفر ارتش مصوب ۱۳۱۸ به شرح ذیل است:

۱- دیوان حرب عادی

۲- دیوان تجدیدنظر

۳- دادگاه انتظامی

۴- دیوان حرب زمان جنگ

۵- دیوان تجدیدنظر زمان جنگ

۶- دیوان حرب در نقاطی که به حال حکومت نظامی می‌باشند.

۷- دیوان تجدیدنظر در نقاطی که به حال حکومت نظامی می‌باشند.

۸- دادگاه‌های انضباطی اردوها

✓ ۱- دیوان حرب

دیوان حرب عادی در نواحی مشخص نظامی تشکیل می‌یافت که بنا بر ضرورت امکان داشت که بیش از یک دیوان حرب در یک ناحیه نظامی تشکیل گردد. اما لزوماً باید یک دیوان حرب به‌طور دائم به ریاست افسری که رتبه رییس آن حداقل سرهنگ و کارمندان آن یک نفر سرگرد و یک نفر سروان و دو نفر ستوان بوده باشد تشکیل می‌یافت. (ماده ۱۹)

✓ ۲- دیوان تجدیدنظر

دیوان تجدیدنظر به‌عنوان مرجع رسیدگی به احکام صادره از دیوان تجدیدنظر، از شش عضو تشکیل می‌گردید. رییس دیوان تجدیدنظر، از درجه سرهنگ و بالاتر از آن بود و کارمندان دیوان تجدیدنظر نیز از درجه سروان و بالاتر از آن بودند. (تبصره ماده ۴۱)

✓ ۳- دادگاه‌های انتظامی

در کنار دیوان حرب و دیوان تجدیدنظر آن، در هر ناحیه نظامی، یک یا چند دادگاه انتظامی تشکیل می‌گردید. این دادگاه‌ها متشکل از سه نفر بود (ماده ۴۷) که رییس دادگاه لزوماً از درجه سروان و بالاتر از آن انتخاب می‌گردید و دو افسر دیگر که کارمند دادگاه انتظامی بودند با درجه‌ای مساوی با درجه متهم یا یک درجه پایین‌تر انتخاب می‌شدند.

✓ ۴- دیوان‌های حرب زمان جنگ

دیوان‌های حرب همان‌طور که از اسم آن نیز بر می‌آید، دادگاهی موقتی است که صرفاً در زمان جنگ تشکیل می‌یابد و محل تشکیل این دیوان نیز در قرارگاه‌های عمده می‌باشد. (ماده ۵۸) البته به‌طور استثنایی تشکیل این دیوان در قرارگاه گردان نیز امکان‌پذیر می‌باشد. (ماده ۵۸)

----- بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

✓ ۵- دیوان تجدیدنظر زمان جنگ

در کنار دیوان‌های حرب در زمان جنگ، دیوان تجدیدنظر در زمان جنگ نیز وجود داشت که آن هم ماهیتی موقتی داشت. قابل تجدیدنظر بودن احکام دادگاه‌های نظامی حتی در زمان جنگ، از نقاط قوت و متریقی این قانون و حاکی از توجه و اهتمام مقنن به حفظ حقوق متهمین بود.

✓ ۶- دیوان‌های حرب در نقاطی که به حال حکومت نظامی می‌باشد.

این قسم از دیوان‌ها ماهیت مستقلی ندارند و در واقع همان‌طور که از مفاد ماده ۷۸ بر می‌آید این دیوان‌ها در واقع همان دیوان حرب عادی است که در مناطقی که حکومت نظامی اعلام می‌گشت در نواحی مربوطه، دیوان‌های حرب عادی، علاوه بر وظایف عادی خود به جنحه و جنایاتی که مطابق این قانون و قوانین حکومت نظامی داخل در صلاحیت آنها می‌گشت، رسیدگی می‌نمود.

✓ ۷- دیوان تجدیدنظر در نقاطی که به حال حکومت نظامی می‌باشد.

این دیوان‌ها نیز همچون دیوان پیشین، دیوان مستقل و متفاوت از دیوان تجدیدنظر نیست و مطابق با ماده ۸۱ این قانون، از مقررات حاکم بر دیوان تجدیدنظر تبعیت می‌کند.

✓ ۸- دادگاه‌های انضباطی اردوها

دادگاه‌های انضباطی اردوها از دو افسر تشکیل می‌یافت که یکی سمت رییس و دیگری سمت منشی دادگاه را داشت. رییس دادگاه ضابط نظامی و منشی نیز از درجه گروه‌بان بودند. (ماده ۸۳ و تبصره آن)

✓ تصویب قوانین متفرقه

منظور از قوانین متفرقه، قوانینی هستند که در طول سال‌های پیش از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ وضع شدند و در بردارنده مقرراتی مرتبط با مراجع قضایی نظامیان می‌باشد.

✓ پس از پیروزی انقلاب

پس از پیروزی انقلاب سال ۱۳۵۷، تغییر و تحولات بسیاری در قوانین ایران به خصوص در قوانین مرتبط با ساختارها و صلاحیت‌های نهادهای قضایی به وجود آمد. تغییراتی چون ایجاد دادگاه‌های عمومی، یک درجه‌ای شدن رسیدگی (آشوری، ۱۳۸۴، ۷۵) و حذف دادرها از جمله مهمترین تغییرات ایجادشده در سال‌های پس از پیروزی انقلاب نسبت به قبل از آن است. اما با وجود این تغییرات گسترده، در قانون جدید اساسی نیز که پس از انقلاب به تصویب رسید، دادگاه‌های نظامی کماکان به قوت خود باقی ماند.

مطابق با اصل یکصد و هفتاد و دوم قانون اساسی: «برای رسیدگی به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی یا انتظامی اعضاء ارتش، ژاندارمری، شهربانی و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، محاکم نظامی مطابق قانون تشکیل می‌گردد، ولی به جرایم عمومی آنان یا جرایمی که در مقام ضابط دادگستری مرتکب شوند در محاکم عمومی رسیدگی می‌شود. دادستانی و دادگاه‌های نظامی، بخشی از قوه قضاییه کشور و مشمول اصول مربوط به این قوه هستند.» در این گفتار از پایان‌نامه‌ی حاضر به بررسی تغییر و تحولات قانونی در زمینه نهادها و تشکیلات قضایی خواهیم پرداخت.

✓ ایجاد مراجع قضایی نظامی و الحاق آنها به دادگستری

پس از پیروزی انقلاب اسلامی برخی از تشکیلات سابق نظامی با تغییر و تحولات و البته پاکسازی برخی عناصر وابسته به نظام سابق کماکان به حیات خود ادامه دادند که از جمله آن می‌توان به اداره دادرسی سابق اشاره نمود. اداره دادرسی ارتشی نهادی متشکل از دادرها و دادگاه بود که به جرایم نظامیان رسیدگی می‌نمود. پس از انقلاب و در سال ۱۳۵۷، اداره دادرسی ارتش به موجب فرمان امام خمینی(ره) منحل گردید و سازمان قضایی ارتش جایگزین آن گردید که مطابق با قانون دادرسی و کیفر ارتش اداره می‌گشت. این سازمان در سال‌های اولیه انقلاب زیر نظر ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران فعالیت می‌نمود.

✓ انواع مراجع قضایی نظامی تا حال حاضر

پیش از انقلاب اسلامی در قانون دادرسی و کیفر ارتش، مقررات مفصلی در زمینه مسایل شکلی، اعم از تشکیلات و نهادهای قضایی و همچنین صلاحیت‌های آنان تبیین شده بود. اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی، علی‌رغم تحولات بسیاری که در زمینه نهادها و تشکیلات قضایی نظامی صورت گرفت، هیچ قانون شکلی جامعی در این خصوص به تصویب مقنن نرسید. پس از طرح مباحث فراوان سرانجام در مجلس هشتم، طرحی با عنوان طرح آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی در تاریخ ۱۳۹۱/۱۰/۶ در مجلس اعلام وصول شد. در نهایت این طرح در اجرای اصل ۸۵ قانون اساسی در مورخ ۱۳۹۳/۷/۸ به تصویب کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس رسید و با تأیید مجلس شورای اسلامی با اجرای آزمایشی آن به مدت سه سال موافقت شد. این طرح سرانجام در مورخ ۱۳۹۳/۷/۳۰ به تأیید شورای نگهبان نیز رسید. این قانون مشتمل بر ۱۲۹ ماده و ۵۶ تبصره می‌باشد و در ماده انتهایی این قانون آمده است: «این قانون با رعایت ترتیب شماره مواد به‌عنوان بخش‌های هشتم، نهم، دهم، یازدهم و دوازدهم قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۴ لحاق و مقررات هر دو قانون از تاریخ ۱/۴/۱۳۹۴ لازم‌الاجرا است.»

روش: روش پژوهش حاضر با توجه به ماهیت پژوهش توصیفی- تحلیلی می‌باشد. در این نوع تحقیقات؛ محقق علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونه بودن و چرایی وضعیت مسأله و ابعاد آن می‌پردازد. محقق برای تبیین و توجیه دلایل، نیاز به تکیه‌گاه استدلالی محکمی دارد. این تکیه‌گاه از طریق جستجو در ادبیات و مباحث نظری تحقیق و تدوین گزاره‌ها و قضایای کلی موجود درباره آن فراهم می‌شود که معمولاً در فصل مربوط به سوابق و مباحث نظری تحقیق تدوین می‌گردند. محقق از نظر منطقی جزییات مربوط به مسأله تحقیق خود را با گزاره‌های کلی مربوطه ارتباط می‌دهد و به نتیجه‌گیری می‌پردازد. نکته قابل توجه این است که هر کدام از تحقیقات مزبور در جای خود ارزش علمی دارد. از ویژگی‌های تحقیق توصیفی این است که محقق دخالتی در موقعیت، وضعیت و نقش متغیرها ندارد و آنها را دستکاری یا کنترل نمی‌کند و صرفاً آنچه را وجود دارد مطالعه کرده، به توصیف و تشریح آن می‌پردازد. همچنین، تحقیقات توصیفی ممکن است به کشف قوانین و آرایه نظریه منتهی شود؛ این سخن بدان معنا است که از طریق این‌گونه تحقیقات

شناخت‌های کلی حاصل می‌شود؛ مثلاً وقتی ویژگی‌های یک پدیده خاص یا یک موضوع به دقت مطالعه و شناسایی شد، می‌توان این ویژگی‌ها را به موارد مشابه تعمیم داد و یک قضیه کلی ارائه نمود. همچنین، به شکل دیگری نیز امکان دستیابی به شناخت‌ها و قضایای کلی از طریق تحقیقات توصیفی وجود دارد و آن استفاده از روش استقرایی است؛ بدین روش می‌توان بر اساس آن اظهار نمود و نظریه ارائه کرد؛ البته ممکن است چنین نظریه‌ای در مواردی با نقیض خود روبرو شده، اعتبار خود را از دست بدهد، یا برعکس از پایداری برخوردار باشد. به‌طور کلی، این گونه تحقیقات ارزش علمی بالایی دارد و می‌تواند به کشف حقایق و ایجاد شناخت کلی و تدوین قضایای کلی در تمامی علوم و معارف بشری منجر شود، هر چند بعضی از تحقیقات توصیفی که ماهیت انفرادی و موردی دارد، به ایجاد شناخت و قضیه کلی منتهی نمی‌شود.

بحث و نتیجه گیری:

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، در اصل ۱۷۲ جرم نظامی را منحصر در جرائم خاص نظامی می‌داند تفسیر شورای نگهبان که تنها تفسیر معتبر از اصول قانون اساسی به شمار می‌آید نیز مؤید همین مطلب است. ماده ۱ قانون مجازات نیروهای مسلح مصوب ۱۳۷۱ نیز در مورد صلاحیت محاکم نظامی، عبارت قانون اساسی را تکرار می‌کند البته در قانون دادرسی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی مصوب ۱۳۶۴ تا حدودی از نظر قانون اساسی فاصله گرفته شده است. براساس قانون اخیرالذکر، مفهوم جرم نظامی منحصر در جرائم خالص نظامی نمی‌باشد بلکه هر جرمی که در ارتباط با وظائف نظامی صورت گیرد جرم نظامی محسوب و بتبع در صلاحیت محاکم نظامی است. اما با توجه به جایگاه ممتاز قانون اساسی، می‌توان گفت که سیاست جنائی ایران، جرم نظامی را در مفهوم مضیق پذیرفته است. به نظر می‌رسد این تجدید، برگرفته از تجزیه تاریخی و ذهنیت منفی است که قانونگذار نسبت به توسعه جرم نظامی و صلاحیت محاکم نظامی در ایران قبل از انقلاب و در نظام های حقوقی دیگر داشته است. از منظر علمی، محدود نمودن جرم نظامی در مفهوم مضیق و در نتیجه محدود کردن دادگاه های نظامی به رسیدگی به چند جرم خاص چندان توجیه پذیر نمیباشد. اصولاً هررخداد مجرمانه ای که بین آن و

----- بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

وظائف نظامی رابطه سببیت وجود داشته باشد، نظم تجزیه ناپذیر نیروهای مسلح را مورد خدشه قرار می‌دهد از این رو، باید آن را جرم نظامی تلقی نمود. سیاست جنائی قضایی ایران در این ارتباط اولاً از نظر قانون اساسی فاصله گرفته است که این درجای خودمحل تأمل است و ثانیاً برای توسعه صلاحیت محاکم نظامی سراغ معیار حقوقی و قابل دفاعی نرفته است بلکه کلیه جرائمی را که فرد نظامی، در حین خدمت مرتکب می‌شود، در صلاحیت محاکم نظامی دانسته است. تعیین مراجع قضایی و صلاحیت آن‌ها را بدون شک باید یکی از مهمترین مسایل آیین دادرسی کیفری قلمداد نمود. امری که در بررسی قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی، امری ضروری و مبنایی تلقی می‌شود. ساختار محاکم نظامی و به خصوص صلاحیت‌های آن‌ها، از جمله مواردی بوده است که به شدت متأثر از حوادث سیاسی کشور بوده است. اصولاً، مقررات مربوط به صلاحیت دادگاه‌ها در جهت اعمال صحیح‌تر عدالت قضایی وضع شده است و در امور کیفری عدم رعایت قواعد و مقررات راجع به صلاحیت حتی با توافق اصحاب دعوا جایز دانسته نشده است و دادگاه‌ها قبل از شروع به رسیدگی به دعوا باید صلاحیت خود را بررسی کنند و آن را احراز کنند. در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، ساختار جدید نظام عدالت کیفری ایران بنا نهاده شد. بر اساس ماده ۲۹۴ این قانون، دادگاه‌های کیفری به دادگاه کیفری یک، کیفری دو، انقلاب، اطفال و نوجوانان و دادگاه‌های نظامی تقسیم شده‌اند که برای هر یک از دادگاه‌ها، ساختار و صلاحیت رسیدگی به جرایم خاصی پیش‌بینی شده است. اما ساختار و صلاحیت دادگاه‌های نظامی به‌عنوان مرجع اختصاصی رسیدگی به جرایم نظامیان، در این قانون تعیین نشده بلکه در قانونی به نام «آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی» سازمان و تشکیلات و صلاحیت این دادگاه‌ها مشخص شده است. در این قانون، دادگاه‌های جدیدی مانند نظامی دو، یک و تجدیدنظر زمان جنگ پیش‌بینی شده است. این قانون در حوزه‌ی ساختار و صلاحیت محاکم نظامی حاوی نکات مهمی است: نخست، رویکرد مقنن در تصویب قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی مصوب ۱۳۹۳، بر یکپارچگی و هماهنگی در ساختار مراجع کیفری عمومی و نظامی می‌باشد. این رویکرد را می‌توان در ماده ۶۹۹ و همچنین در مواد ۵۸۳ و ماده ۵۹۲ این قانون مشاهده نمود. در ماده ۶۹۹ این قانون (ماده ۱۲۹ قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی)، در ارتباط با الحاق این قانون به قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ آمده است: «این قانون با رعایت ترتیب شماره

مواد به‌عنوان بخش‌های هشتم، نهم، دهم، یازدهم و دوازدهم قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۴ الحاق و مقررات هر دو قانون از تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱ لازم‌الاجراء است.» همچنین مطابق با مواد ۵۸۳ و ۵۹۲ این قانون، وظایف، اختیارات، صلاحیت و تعداد اعضای دادگاه‌های نظامی دو، نظامی یک و تجدیدنظر نظامی، علی‌الاصول، همان است که در مورد دادگاه‌های کیفری دو، کیفری یک و تجدیدنظر استان مقرر شده است. همچنین، ترکیب، صلاحیت و آیین دادرسی دادسرا و دادگاه‌های نظامی زمان جنگ به‌ترتیب تعیین شده برای سایر دادگاه‌های نظامی است. بنابراین، ملاک اصلی در تعیین ساختار و صلاحیت محاکم نظامی، همان ساختار و صلاحیت‌های محاکم عمومی کیفری است.

دوم: نکته دوم حایز اهمیت در خصوص مسایل مرتبط با ساختار و صلاحیت‌های مراجع نظامی در قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی، تعریف دقیق‌تر صلاحیت محاکم نظامی در رسیدگی به جرایم مربوط به، وظایف خاص نظامیان می‌باشد. ماده ۵۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری، تکرار اصل ۱۷۲ قانون اساسی است که در آن تصریح شده است که: «به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی اعضای نیروهای مسلح به جز جرایم در مقام ضابط دادگستری در سازمان قضایی رسیدگی می‌شود.» اما تبصره ۲ این ماده در توضیح وظایف خاص نظامیان مقرر داشته است: «منظور از جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی، جرایمی است که اعضای نیروهای مسلح در ارتباط با وظایف و مسوولیت‌های نظامی و انتظامی که طبق قانون و مقررات به عهده آنان است مرتکب گردند.» بنابراین در این قانون، رویه پیشین شورای نگهبان که در پایان‌نامه حاضر بطور مفصل به آن پرداختیم مورد توجه مقنن قرار نگرفته و به نوعی مقنن، مهر تأییدی بر رویه قضایی زده است. بنابراین، هرچند مطابق با معیار اتخاذی در این قانون، صلاحیت مراجع قضایی نظامی‌گسترش می‌یابد، اما به نظر می‌رسد که این تفسیر، با روح حاکم بر اصل ۱۷۲ قانون اساسی هماهنگ‌تر باشد. در مجموع، با بررسی‌های ساختار و صلاحیت‌های مراجع قضایی نظامی در قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی، باید گفت در قانون جدید، ساختار و مراجع جدیدی به مراجع پیشین قضایی نظامی افزوده شده است. دادگاه‌های نظامی یک و دو در زمان جنگ، که در قوانین تصویب شده پس از انقلاب، به آن اشاره‌ای نشده بود، در قانون جدید آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی، مورد تصریح تنظیم‌کنندگان این قانون قرار گرفت. البته ذکر این نکته ضروری است که در این قانون علاوه بر دادگاه‌های نظامی یک و دو، دادسرا و دادگاه‌های تجدیدنظر

..... بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید

زمان جنگ نیز به ساختار سازمان قضایی نیروهای مسلح اضافه گردید. این تغییرات در قانون جدید از چند جهت قابل توجه است. نخست: اشاره مقنن به مراجع قضایی نظامی زمان جنبه خصوص، مبین رویکرد واقع‌گرایانه مقنن می‌باشد. پیش‌بینی مراجع قضایی نظامی در زمان جنگ به خصوص، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است که متأسفانه در قوانین مرتبط با دادرسی نیروهای مسلح پس از انقلاب، مورد توجه مقنن قرار نمی‌گرفت که این عدم توجه، بسیار عجیب و البته مورد انتقاد بود. دوم: در این قانون متأسفانه، شرایط جنگی تعریف نشده است و تشخیص تشکیل این دادگاه‌ها، بر عهده رییس قوه قضاییه نهاده شده است که از این منظر، رویکرد نگارندگان این قانون قابل انتقاد به نظر می‌رسد. سوم: با وجود اشاره مقنن به تشکیل دادگاه‌های نظامی زمان جنگ، اما مقنن، اصول مسلم دادرسی عادلانه در این محاکم را، به بهانه شرایط جنگی، نادیده نگرفته است و در ماده ۵۹۲ این قانون ترکیب صلاحیت‌های دادگاه‌های نظامی زمان جنگ، همان ساختار و صلاحیت محاکم نظامی عادی در نظر گرفته شده است. بنابراین، نظام تعدد قاضی در دادگاه‌های نظامی یک زمان جنگ، لازم‌الرعایه است. همچنین، متهمین در دادگاه‌های نظامی زمان جنگ می‌توانند وفق ماده ۶۲۵ و تبصره آن، از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید سازمان قضایی نیروهای مسلح باشد، وکیل مورد نظر خود را انتخاب نمایند. انتخاب وکیل برای متهمین در شرایط جنگی امری قابل تقدیر است. هرچند قید مذکور در این ماده، یعنی انتخاب وکیل از بین وکلای مورد تأیید سازمان قضایی نیروهای مسلح مورد انتقاد فراوان حقوقدانان و وکلا قرار گرفته شده است. در نهایت نیز باید به حق تجدیدنظر خواهی در دادگاه‌های نظامی زمان جنگ اشاره نماییم که این مورد نیز امری مترقی و رویکردی مثبت تلقی می‌شود که مبین رعایت حقوق دفاعی متهم در این محاکم می‌باشد.

پیشنهاد‌های کاربردی:

۱. قانونگذار تعریفی از شرایط جنگی ارائه ننموده که پیشنهاد می‌گردد قانونگذار یا قوه قضاییه در ضمن لایحه‌ایی به تبیین آن بپردازد.
۲. اصول دادرسی عادلانه و رعایت بی‌طرفی قاضی و دستگاه قضایی یک اصل تخطی‌ناپذیر می‌باشد که شایسته است قانونگذار آن را در مورد همه دادگاه‌ها و جرایم حتی در دوران جنگ رعایت نماید.

بنابراین لازم است که قانونگذار نحوه‌ی رسیدگی به جرایم نظامیان حتی در دوران جنگ را به خوبی جهت ماهیت دادرسی تبیین نماید.

۳. متأسفانه تحقیقاتی پیرامون نحوه رسیدگی دادگاه‌های نظامی کشورهای مترقی در کشور انجام نگرفته است که شایسته است محققین بعدی به تفصیل جهت روشن شدن نقایص و امتیازات قانون ما اقدام نمایند.

۴. در قانون جدید متأسفانه فقط رسیدگی تشریح گردیده و رویه قوانین در پیشگیری از جرم بیان نگردیده است که شایسته بود قانونگذار رویه اتخاذی خود را در این بعد نیز در نظر می‌گرفت.

۵. شایسته است که قانونگذار نحوه تعقیب، بازداشت و . . . را به‌طور شفاف‌تر و با رعایت حال متهم بیان نماید.

منابع فارسی

کتابها

- آخوندی، محمد؛ (۱۳۷۲). آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ سوم، تهران،
- اردبیلی، محمد علی، حقوق جزای عمومی، جلد نخست، انتشارات میزان، ۱۳۸۷،
- اسکندری، محمدرضا، (۱۳۸۱). سیر تحول صلاحیت محاکم نظامی از سال ۱۳۱۸ الی ۱۳۷۳ در ایران، مجله دادرسی، شماره ۳۱، فروردین و اردیبهشت
- باقری، علیرضا؛ (۱۳۸۴). آیین دادرسی کیفری، سه استاد، نوای دانش، اراک،
- بهزادی، سیاوش، (۱۳۴۹) بررسی قانون دادرسی و کیفر ارتش، جلد نخست، چاپ دوم، انتشارات مهنامه قضایی، تهران
- جعفر لنگرودی، محمد، (۱۳۸۱) مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ج ۳، چاپ دوم، نشر گنج دانش

- بررسی صلاحیت ذاتی دادسرا و دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی کیفری جدید
- خالقی، دکتر علی، (۱۳۹۴) آیین دادرسی کیفری، انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، چ سوم
 - خواجه نوری، یاسمن، (۱۳۹۰) حقوق کیفری اطفال بزهکار و جهانی شدن آن، رساله دکتری حقوق، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق
 - درستکار، علیرضا، (۱۳۹۲) توسعه صلاحیت دادگاه‌های نظامی در قانون آیین دادرسی جرایم نیروهای مسلح، همایش ملی قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۳۹۲ در بوته نقد،
 - رضوی، محمد؛ (۱۳۸۶) حقوق کیفری نیروهای مسلح، تهران، انتشارات دانشگاه علوم انتظامی ناجا، چاپ اول
 - زراعت، عباس و دیگران، (۱۳۸۴) قانون آیین دادرسی کیفری در نظم حقوق کنونی، چاپ سوم، انتشارات خط سوم، تهران
 - سازمان قضایی نیروهای مسلح، (۱۳۸۵) مجموعه نشست‌های قضایی، (آیین دادرسی کیفری) جلد نخست، چاپ نخست، انتشارات فکر سازان، تهران.
 - فخاری، عطیه، (۱۳۸۸) دادرسی عادلانه اطفال در حقوق بشر بین المللی و حقوق ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بشر، تهران، دانشگاه شهید بهشتی،
 - کریمی، نور الله، (۱۳۹۲) مدل‌های دادرسی در زمینه اطفال بزهکار، دایره المعارف علوم جنایی (مجموعه مقاله‌های تازه‌های علوم جنایی)، جلد دوم، تهران، نشر میزان
 - گلدوست جویباری، رجب، (۱۳۸۶) کلیات آیین دادرسی کیفری، انتشارات جنگل، جاودانه، چاپ اول، تهران
 - لواسایی، محمود، (۱۳۴۳) صلاحیت دادگاه‌های نظامی از نظر دیوان عالی کشور، مجله کانون وکلا، شماره ۹۱، مرداد و شهریور

- مالمیر، محمود؛ (۱۳۸۶) شرح قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، تهران، نشر دادگستر، چاپ دوم
- معاونت قضایی و حقوقی اداره کل حقوقی، (۱۳۸۴) استعلامات قضایی سازمان قضایی نیروهای مسلح و نظریات مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه، جلد دوم، چاپ دوم، انتشارات فکر سازان، تهران
- نیازپور، امیرحسین، (۱۳۹۲) افتراقی شدن مراجع رسیدگی کننده به جرایم کودکان و نوجوانان در قلمرو سیاست کیفری ایران، کرمان، کنفرانس ملی سیاست کیفری ایران در قبال بزهکاری و بزه دیدگی کودکان و نوجوانان، دانشگاه تحصیلات تکمیلی صنعتی و توسعه
- یاری، مجتبی؛ (۱۳۸۳) حقوق جزای نظامی، تهران، نشر میثاق عدالت، چاپ اول